

ՏԱԹԵՎԻԿ ՓԱՐՍԱԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան

տնտեսագիտության ինստիտուտի ասպիրանտ

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐՆ ԸՍՏ ՀԱՐԿԵՐԸ ԶՎՃԱՐԵԼՈՒ ԵՎ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՕՐԵՆՔՆԵՐԸ ԽԱԽՏԵԼՈՒ ՎԱՐՔԱԳԾԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ

Ելնելով հարկային եկամուտների կառուցվածքից, ինչպես նաև տնտեսության ոլորտների հարկման առանձնահատկություններից, հատկապես տնտեսական ճգնաժամի ընթացքում, կարևորվեց հարկային համակարգի ինդիկատիվ գործառույթի պահանջների գնահատումը: Խոսքը վերաբերում է ՀՀ տնտեսական միջավայրին ու դրանում առկա վարչարարական ռիսկերի մեղմացմանը: Ավելին՝ որքան ժամանակին և անհրաժեշտ քանակությամբ հավաքագրվում են հարկային եկամուտները, այնքան ստացված արդյունքները օպտիմալ տեղաբաշխվում են պետության կողմից ֆիսկալ և սոցիալական քաղաքականությունների իրականացման համար, ինչն էլ նպաստում է ֆինանսական հարաբերությունների արդյունավետության, հարկային կարգապահության իրավիճակի, հարկային բազայի ավելացման հնարավորությունների բարձրացմանը:

Սույն հոդվածի շրջանակներում փորձենք բացահայտել հարկերի վճարումից խուսափելուն նպաստող և հարկային օրենքները խախտելուն ուղղված հիմնական գործոնները, որոնք, վերջին հաշվով, նպաստում են ստվերային եկամուտների ձևավորմանը: Բացի այդ, գտնում ենք, որ այդ հարցադրումները հետազայում կնպաստեն հարկային վարչարարության ոլորտում թույլ կողմերի բացահայտմանը՝ հիմնավորելով հարկային բարեփոխումների իրականացման մոտիվացիան:

Աղյուսակ 1

Հարկերը չվճարելու կամ հարկային օրենքները խախտելու վարքագիծն ու դրանց օրինաչափությունները¹

Գործոնները	Ընդհանուր բնութագիրը
Տնտեսվարող սուբյեկտների վարքագիծ	Կառուցվածքը (իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք՝ անհատ ձեռներեց), տնտեսվարող սուբյեկտների չափն ու գործունեության իրականացման ժամանակահատվածը, տնտեսական գործունեության տեսակն ու եկամուտների ձևավորման աղբյուրներն ըստ աշխարհագրական տեղադիրքի (ռեզիդենտ, ոչ ռեզիդենտ, ներքին և արտաքին շուկաներ), ֆինանսական տվյալներ (մախանական կապիտալ ներդրում), տնտեսվարող սուբյեկտների միջնորդների տեսակները:
Հարկման արդարության սկզբունքի պահպանում	Հարկման արդարության սկզբունքի տնտեսագիտական բովանդակությունը կայանում է նրանում, որ այն պարունակում է հարկային հարաբերության մեկ մասնակցի՝ հարկ վճարողի շահերի նկատմամբ մյուսի՝ պետության շահերի գերակայություն: Պետության շահերի գերակայության ապահովումը զուգակցվում է հարկ վճարողի իրավունքների նկատմամբ նրա պարտականությունների սահմանման հետ՝ հիմք ընդունելով, որ հարկազանձումը համապարտադիր և անհատույց բնույթ է կրում բոլոր տնտեսվարող սուբյեկտների համար:
Հարկերի վճարման ընթացակարգերի վարչական քեռ	ՀՀ հարկային օրենսդրության անկատարությունը և հարկային ծառայողների հետ զաղտնի համաձայնության գալու հնարավորությունն այն հիմնական հանգամանքներն են, որ թույլ են տալիս խուսափել հարկերից:
Դյուղային գործոններ	Դյուղի տեսակն ու չափը, դրա հիմնական ներկայացուցիչը, ծախսերի կառուցվածքն ու շահութաբերության նորման, կարգավորող դյուղի աշխատանքային գործունեությունը, դյուղային հարցեր (մրցակցության մակարդակ, սեզոնային գործոններ և ենթակառուցվածքների զարգացվածության աստիճան):
Սոցիոլոգիական գործոններ	Մշակութային նորմեր, էթիկական պատկանելություն, կառավարության նկատմամբ վերաբերմունք, տարիք, սեռ, կրթության մակարդակ:

¹ Исследовательские записи Института Кавказа, "Экономика старн Южного Кавказа в период кризиса 2009-2010гг.". N5- Июль, 2011г. с. 36-39 (55с).

Գործոնները	Ընդհանուր բնութագիրը
Տնտեսական գործոններ	Ներդրումներ, տոկոսադրույքների դեմոգրաֆիական կառուցվածք, հարկային համակարգ, պետական քաղաքականության ուղղվածությունն ու միջազգային կազմակերպություններին ինտեգրման աստիճան, ինֆլյացիա և շուկաներում մրցակցության աստիճանն ու դրանց քաղաքականացված բնույթ:
Հոգեբանական գործոններ	Ազատություն, ռիսկ, վստահություն, արժեքային համակարգ, արդարության և հավաստիության սկզբունքների փոխազդեցությունն ու դրանց խախտման պատճառով հարկեր վճարելուց խուսափելու իրական հնարավորություն:

Հարց է առաջանում. «Ինչպե՞ս են առաջանում ստվերային եկամուտները»: Այդ հարցի առումով, գտնում ենք, որ ստվերային եկամուտների առաջացումը ուղղակիորեն պայմանավորված է հարկերը չվճարելուց կամ հարկային օրենքները խախտելու վարքագծից: Ընդ որում, վերջինիս վրա ազդում են բազմաթիվ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններ, որոնց օրինաչափությունները կարելի է մեկնաբանել հետևյալ կերպ, որոնց արդյունքները բերված են աղյուսակ 1-ում.

- Տնտեսավարող սուբյեկտները տարբեր կերպ են արձագանքում կոռուպցիոն և հարկերից խուսափելու երևույթներին: Օրինակ՝ անհատ ձեռներեցի համար հարկերը վճարելուց խուսափելու և հարկային օրենքները խախտելու վարքագծի հիմքում ընկած է նրա պարտաճանաչ լինելու, պատասխանատվություն կրելու, օրենքը գերակա համարելու անձնական հատկությունները: Իրավաբանական անձանց համար ստվերային եկամուտներ առաջացնելու գործում հիմք է ընդունվում ընկերության մասնագիտացվածության բնույթը, ստվերում գործելու առաքելության գերակայությունը, համաշխարհային վարկանիշավորման անտեսումը և այլն¹:
- Յուրաքանչյուր հարկ վճարողի համար հարկային քաղաքականության արդյունավետության աստիճանը, առաջին հերթին, պայմանավորված է նրանով, թե արդյոք հարկային բեռն իր համար նույնն է այլ հարկ վճարողների համեմատ, թե՛ ոչ: Ուստի, ցանկացած հարկ վճարող հարկման արդարության սկզբունքը գնահատում է՝ հիմք ընդունելով կամ հարկային բեռի մակարդակի համեմատական գնահատումը այլ հարկ վճարողների նկատմամբ, կամ հարկ վճարողների և հարկային ծառայողների և փոխհամաձայնեցված գործողությունների արդյունքում հարկվող եկամուտների թերհայտարարագրման փաստը:
- Հարկերի վճարման ընթացակարգերը բավականին ժամանակատար և ծախսատար են, ուստի դրանցից խուսափելու համար տնտեսավարող սուբյեկտները և հարկային ծառայողները գաղտնի և անօրինական համաձայնության են գալիս հարկային հաշվետվությունները մասնակի ներկայացնելու կամ դրանք, ընդհանրապես, չներկայացնելու համար²:
- Սոցիալական խնդիրների խորացումն ու եկամուտների անհավասարությունը ՀՀ տնտեսությունում ձևավորում են այնպիսի մթնոլորտ, որտեղ նույնիսկ պետական գործիչները հակված են լինում վարչարարական ռիսկերին: Օրինակ՝ հարկային ծառայողների աշխատավարձի ցածր մակարդակը՝ այլ երկրների հետ համեմատած, նպաստում է կոռուպցիոն ռիսկի աճին, իսկ տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից համապարտադիր և անհատույց բնույթ կրող հարկերի վճարումը պահանջում է օրինական դաշտում անցնել հարկային վարչարարության բավականին բարդ և «թանկարժեք» ճանապարհով: Երկու տարբեր օղակների տնտեսական շահերը հատվում են մեկ կետում. այն է՝ հարկվող եկամուտը թաքցնելու, այն թերհայտարարագրելու և կոռուպցիոն ռիսկ առաջացնելու վարքագծի դրսևորում³:
- ՀՀ տնտեսական օրենսդրության փոփոխումը և պաշտոնական մեկնաբանությունների անկանխատեսելիությունը, հարկային վարչարարության անբավարար մակարդակը ցույց է տալիս, որ հարկային համակարգի կատարելագործման հիմնական ուղղությունների մեջ

¹ ВСЕМИРНЫЙ БАНК, “Проведение налоговых проверок на основе системы оценки рисков: Подходы и опыт различных стран”, 2009 г. Вашингтон, стр. 46-47.

² Alm, J., R. Bahl, and M. Murray. 1993. “Audit Selection and Income Tax Underreporting in the Tax Compliance Game.” *Journal of Development Economics* 42 (1): 1–33p.

³ Andreoni, J., B. Erard, and J. Feinstein. 1998. “Tax Compliance.” *Journal of Economic Literature* 36 (2). 60p. (818p.)

առանձնացվում է հարկային օրենքների դրույթների պարզեցումը, պահանջների հստակեցումը՝ ՀՀ օրենսդրության մեջ առկա անվստահությունները և երկիմաստությունները վերացնելու միջոցով: Իսկ դա հանգեցնում է միմյանց հակասող իրավական նորմերի գործողության:

- Մոցիոլոգիական գործոնները, ինչպիսիք են՝ երկրի մշակութային նորմերը, էթնիկական պատկանելիությունը, կառավարության նկատմամբ վերաբերմունքը, տարիքը, սեռը, կրթության մակարդակը, բնորոշում են տվյալ երկրում հարկային մշակույթի ձևավորման նախադրյալները: Այսինքն՝ հարկագանձումն իրականացվում է ոչ միայն որպես պետական բյուջեում եկամուտ ապահովելու համար, այլ այն պատճառով, որ այդպիսին են խաղի կանոնները, դրանք հավասար են բոլորի համար, ուստի բոլորն էլ պետք է ենթարկվեն այդ կանոններին:
- Տնտեսական զարգացման ներկա փուլում առկա են այնպիսի տնտեսական գործոններ, որոնք նպաստում են հարկային քաղաքականության և հարկային վարչարարության արդյունավետության բարձրացմանը: Կարելի է ասել, որ դրանք չեն պայմանավորված միայն հարկային գործիքներով և հարկային լծակներով: Հակառակը, մեր կողմից այս պահի դրությամբ անտեսվում են վերջիններիս կիրառման գործնական հնարավորությունները, և շեշտը դրվում է վարկային տոկոսադրույքների քաղաքականության վերանայմանը, բնակչության ժողովրդագրական կառուցվածքին, ՀՀ գործարար միջավայրի և միջազգային կազմակերպություններին ինտեգրման աստիճանի խորացմանը, ինֆլյացիայի սպասումների մի շարք այլ գործոնների վրա:
- Շուկայական տնտեսությունը իր հետ բերեց բազմաթիվ դրական փոփոխություններ՝ նպաստելով գործարար միջավայրում գործող տնտեսվարող սուբյեկտներ կառավարչական և ռազմավարական որոշումների ազատական և ինքնուրույն դիրքորոշում ունենալու անսահմանափակ հնարավորություններին: Սակայն, նույն իրավիճակում նրանց մոտ զարգանում են նաև հոգեբանական գործոններ, որոնք պայմանավորված են հարկ վճարողի անձնական և սուբյեկտիվ վարքագծի դրսևորման առանձնահատկությունների հետ, ինչպիսիք են՝ ազահություն, ռիսկի գնալու կարողություն, վստահության, արժեքային համակարգի, արդարության և հավաստիության սկզբունքների փոխազդեցություն և այլն:

Այսպիսով, հարկերը չվճարելու կամ հարկային օրենքները խախտելու վարքագծերն ու դրանց օրինաչափությունները, ինչն էլ պահանջվում էր հիմնավորել, նպաստում են ստվերային եկամուտների առաջացմանը:

Բացի այդ, ՀՀ-ում հարկային օրենքները խախտելու և հարկերը վճարելուց խուսափելու համար հարկային քաղաքականության մեջ առանցքային դեր է կատարում նաև հարկային ստուգումների համակարգը: Գտնում ենք, որ սույն համակարգում կարևոր դեր ունի հարկային ծառայողների մասնագիտական կարողությունների բարձրացման և էթիկական նորմերի խստացմանն ուղղված պետական քաղաքականության լծակը: Վերջինս, ի վերջո, կտանի ՀՀ-ում ստվերային եկամուտների չեզոքացմանն ու հարկային վարչարարության արդյունավետության աստիճանի բարձրացմանը:

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐՆ ԸՍՏ ՀԱՐԿԵՐԸ ԶՎԱՐԵԼՈՒ ԵՎ
ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՕՐԵՆՔՆԵՐԸ ԽԱՆՏԵԼՈՒ ՎԱՐՔԱԳԾԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ

ՏԱԹԵՎԻԿ ՓԱՐՍԱԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Զոհրաբյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի
ասպիրանտ

Համառոտագիր

Սույն հոդվածի շրջանակներում փորձենք ենթ քացահայտել հարկերի վճարումից խուսափելուն նպաստող և հարկային օրենքները խախտելուն ուղղված հիմնական գործոնները, որոնք, վերջին հաշվով, նպաստում են ստվերային եկամուտների ձևավորմանը: Բացի այդ, ներկայացված խնդրի լուծման համար առաջարկվել է կատարելագործել հարկային ստուգումների համակարգը՝ կարևորելով հարկային ծառայողների մասնագիտական կարողությունների բարձրացմանը և էթիկական նորմերի խստացմանն ուղղված պետական քաղաքականության լծակը: Վերջինս, ի վերջո, կտանի ՀՀ-ում ստվերային եկամուտների չեզոքացմանն ու հարկային վարչարարության արդյունավետության բարձրացմանը:

Բանալի բառեր. հարկային վարչարարություն, ֆիսկալ քաղաքականություն, ֆինանսական հարաբերություններ, ստվերային եկամուտներ, տնտեսվարող սուբյեկտներ, եկամուտների անհավասարություն, վարկային տոկոսադրույք, հարկային ստուգումներ:

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ СОГЛАСНО ТЕОРИИ
ПОВЕДЕНИЯ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ ПРИ НЕУПЛАТЕ НАЛОГОВ И НАРУШЕНИИ НАЛОГОВЫХ ЗАКОНОВ

ТАТЕВИК ПАРСАДАНЯН

аспирант Института экономики
им. М. Котаняна НАН РА

Аннотация

В рамках данной статьи сделана попытка выявить основные факторы, способствующие уклонению от уплаты налогов и направленные на нарушение налоговых законов, которые, в конечном счете, содействуют формированию теневых доходов. Кроме того, для решения представленной задачи предлагается совершенствовать систему налоговых проверок с учетом важности рычага государственной политики, направленной на повышение профессиональных способностей налоговых служащих и усиление этических норм. Последнее, в конце концов, должно привести к нейтрализации теневой экономики и повышению эффективности налогового администрирования.

Ключевые слова: налоговое администрирование, фискальная политика, финансовые отношения, теневые доходы, хозяйствующие субъекты, неравенство доходов, кредитная ставка, налоговые проверки.

THEORETICAL ISSUES ON ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF TAX ADMINISTRATION ACCORDING TO
ECONOMIC THEORY OF TAXPAYER COMPLIANCE BEHAVIOR WITH TAX LAWS

TATEVIK PARSDANYAN

Ph.D. Student
M. Kotanyan Institute of Economics
National Academy of Sciences
Republic of Armenia

Abstract

The article attempts to identify the main factors that affect tax non-compliance behavior with tax laws (breaking laws, and tax evasion practices) that eventually lead to increase in unregistered income. Moreover, in order to address tax non-compliance behavior, the author proposes to improve the system of tax inspections by stressing the role of state policy as a lever in enhancing professional skills and strengthening the ethical competence of tax officers. The later one, finally, would lead to decline in unregistered income and more efficient tax administration in the Republic of Armenia.

Keywords: tax administration, fiscal policy, financial relations, unregistered income, legal entity, income inequality, loan interest rates, integrated tax auditing.